

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Devrimci Federasyonu ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişkiler: Dikran Kaligian ile söyleşi

Posted on 22/06/2017

Dikran Kaligian, Clark Üniversitesi'nde ve Regis, Westfield State ve Wheaton kolejlerinde tarih dersleri verdi. Amerika Doğu Eyaletleri Ermeni Ulusal Komitesi'nin (ANCA) eski başkanı ve Armenian Review'in sorumlu yazı işleri müdürü. Doktorasını Boston College'da tarih üzerine yaptı. Armenian Organization and Ideology under Ottoman Rule, 1908-1914 (Transaction Publishers, 2009) (Osmanlı Döneminde Ermeni Örgütlenmesi ve İdeolojisi, 1908-1914) kitabı bu doktora tezine dayanıyor.

İmparatorluğun çöküşü öncesindeki yirmi yıllık süreçte Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF) ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli gruplar arasındaki ilişkiler üzerine Kaligian ile yapmış bir söyleşi.

Khatchig Mouradian—Soykırım öncesi dönemde ARF'nin İTC ile ilişkileri meselesi, ARF'nin Ermeni karşıtlarınca onlarca yıldır bu partiye saldırmak ve onu en azından öngörüsüz olmak ve hatta İTC'nin soykırım politikalarına yol vermekle suçlamak için kullanılıyor. Araştırmanız Osmanlı'da 2. Meşrutiyet döneminde ARF'nin yapmak zorunda kaldığı siyasi tercihler konusunda bize ne söylüyor?

Dikran Kaligian—ARF liderliği adeta bıçak sırtında yürüyordu çünkü Ermenilerin Osmanlı idaresi altında varlığını koruyabilmesi için uzun vadede tek şansın Osmanlı Anayasasının gerçek anlamda uygulanması olduğunu görmüştü. Bu, anayasayı yeniden yürürlüğe koyan ve hayata geçirmeye çalışan İTC ile işbirliğini gerektiriyordu. Gericici ve İslamcı hareketler hem

anayasaya hem de İTC'ye karşı çıkıyorlardı. ARF, İTC'nin meşrutiyete bağlılığından ve Ermenilere eşit yurttaşlar olarak muamele edilmesi çabalarından (ki bu çabalar doğu illerinde gerçekten daha güvenli koşullar yaratmıştı) geri adım attığını görünce onunla işbirliğine son verdi.

Ardından Ermeni nüfusu silahlandırma çabalarına yeniden başladı[1] ancak Rusya ve Mısır gibi yerlerde orta ve üst sınıfların çoğunun silah satın alabilmek için bağış yapmayı reddetmesi bu çabaları köstekledi. Bogos Nubar Paşa bile öz savunma çabalarına katkıda bulunmayı reddedenlerin cimriliğini eleştirmiştir.

K.M.—Bugün Türk-Ermeni diyalogunda rol alan liderlerin araştırdığınız dönemden çıkarabileceği dersler neler?

D.K.—İki dönem için de geçerli olan bir ders, ülke içindeki ve dışındaki siyasi durumu ve müzakere içinde olduğunuz partinin motivasyonunu analiz etme ihtiyacı. Bu ARF liderliğinin birincil meşgalesiydi ve İTC liderliğinin en azından 1912 itibarıyla kendileriyle ikili oynadığını gördüler. Ermenistan liderliğinin bugün de benzer bir analiz yapması gerekiyor ama süreci karmaşıklaştıran birçok yeni jeopolitik faktörle birlikte, örneğin Avrupa Birliği üyelik süreci, petrol boru hatları, soykırımın tanınması ve Karabağ'ın self-determinasyonu gibi. Birinin zayıflıklarını abartmak da en az gücünü abartmak kadar tehlikeli; ikisi de hassas müzakereler sırasında ölümcül hesap hatalarına sebep olabilir.

K.M.—ARF arşivlerini kitabınızın ana kaynaklarından biri olarak kullandınız. 2. Meşrutiyet dönemi konusunda bu arşivler nasıl bir kaynak sağlıyor?

D.K.—ARF arşivleri Osmanlı İmparatorluğu'nda 1. Dünya Savaşı öncesi dönemi analiz etmek için kritik bir kaynak arz ediyor. Bu sadece Ermeni tarihini değil, Osmanlı tarihini anlamak için de geçerli çünkü İTC'nin belgeleri savaşın sonunda ya kaybolmuş ya da imha edilmiş. Dolayısıyla arşivlerde İTC'nin eylemlerinin açıklamasını ve İTC'nin en önemli kadrolarından

bazılarıyla yakın şekilde çalışmış olan ARF liderlerinin bu eylemlerin ardındaki motivasyonlara dair analizlerini okuyabiliyorsunuz.

Rosdom ve Simon Zavarian gibi önde gelen şahsiyetler arasındaki yazışmalar, başka hiçbir yerde bulunamayacak samimi görüş ve analizler içeriyor. Doğu ve Batı Büroları arasındaki mektuplaşmalar, İstanbul'daki ve Erzurum'daki politikalar arasındaki farkın yanı sıra, etkisi altında kaldıkları ve çoğu zaman birbiriyle çatışan hedefleri ve basınçları daha iyi anlamamızı sağlıyor. Bürolar ile taşradaki büyük şehirlerin ve kasabaların her birindeki organlar arasındaki yazışmalar, imparatorluğun başkenti İstanbul ile taşra arasında dünyalar kadar farklı hayatların ve siyasal koşulların hüküm sürdüğünü ortaya koyuyor. Ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu tarihi büyük ölçüde hükümetin resmi politikaları ve başkentteki olaylarla sınırlı bir şekilde yazıldı. ARF arşivlerinde bulunan ve gayri resmi temasları ve siyasal ilişkileri anlatan veya genel olarak ülke çapında, İstanbul'dan yüzlerce km uzakta yaşanmakta olan olayları rapor eden kaynaklardan faydalanılarak, 1908-14 arasındaki kritik ve türbülanslı yılların daha tam bir resmi çizilebilir ve daha doğru bir analizi yapılabilir. Kitabımda yapmaya çalıştığım şey de bu.

K.M.—Araştırdığınız dönemde ARF'nin Patrikhane'nin yanı sıra diğer Ermeni siyasi grupları ile ilişkileri nasıldı? Hangi ölçüde koordinasyon veya işbirliği içindeydiler?

D.K.—Ermeni siyasi partileri ve Patrikhane dahil cemaat kurumları arasında ciddi işbirliğinin olduğu iki alan var. Birincisi, ARF, İTC ve Liberal Birlik'i temsil etmelerine veya bağımsız olmalarına rağmen, meclisteki faaliyetlerini yakın şekilde koordine eden ve Ermeni toplumunun her zaman tek bir sesle kendini ifade edebilmesini sağlayan Ermeni meclis temsilcilerinin toplantılarıydı. Ermenileri ilgilendiren bir yasanın çıkarılması durumunda, ARF Ermeni vekiller arasında bir görüş birliği oluşturulmasına öncülük ediyordu ve böylelikle önerge tüm Ermeni meclis bloğu adına yapılıyordu.

İkinci işbirliği ve koordinasyon alanı ise, yıllardır Ermeni milletini temsil etmek üzere

seçilmekte olan Ermeni Ulusal Meclisi idi. ARF bu meclis içinde de çalışıyordu ve böylece reform taleplerinin listesinin Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra barış anlaşmasını müzakere eden Avrupalı güçlere sunulması gibi siyasi girişimler, Ermeni toplumunun konsensüsünü temsil ediyordu. Patrikhane bu konsensüsü geliştirmek için meclisle birlikte çalıştı ama birçok durumda meclisi göz ardı ederek Ermeni milletinin resmi başı sıfatıyla kendi başına tartışmalı pozisyonlar da aldı. Bu gibi durumlarda ARF ve Patrikhane ciddi bir çatışmaya düşüyorlardı.

K.M.—ARF'nin Kürt grupları ile ilişkileri nasıldı?

D.K.—Ermenilerin Kürt aşiretlerle ilişkileri, bu aşiretler Ermeni köylülere karşı girişilen şiddet ve talan olaylarının çoğundan sorumlu olduğu için uzundur sorunluymuştu. 1908'de Osmanlı Anayasasının yeniden yürürlüğe girdiğinin ilanı Kürt aşiretlerinin Ermeni nüfusa yönelik şiddet eylemlerinde ciddi bir düşüş getirdi. Bunun sebebi İTC'nin anayasa altında tüm Osmanlı yurttaşlarının dinlerine bakılmaksızın eşit olduğu ilkesine bağlılığını açıktan ortaya koyması idi. Artık Müslüman oldukları için cezadan muaf sayılmayacak olmaları 1909 ve 1910'da taşradaki şiddeti büyük oranda durdurdu. İTC anayasadan geri basmaya başlayınca şiddet kaldığı yerden devam etti.

Kürtler ARF'nin özellikle toprak meselesindeki talepleriyle ilgileniyorlardı çünkü ARF, çoğu Kürt ağaları tarafından el konmuş olan toprakların geri iadesini istiyordu. Öte yandan kırdaki Kürtler de aşiret ağalarından aynı muameleyi görüyorlardı ve onlar da meşruti rejimden adalet bekliyorlardı.

K.M.—O dönemde Ermenilerin sıkıntıları arasında en başta geleni tarım sorunuydu. ARF'nin bu konuda politikaları nelerdi ve tarım sorunu soykırıma giden yıllarda nasıl kendini gösterdi?

D.K.—ARF için işbirliğinin en başta gelen amaçlarından biri, önceki yıllarda Türk toprak

ağaları, Kürt aşiretleri ve başkalarınınca zorla ele geçirilen Ermeni topraklarının geri iadesiydi. Taşradaki Ermeni köyleri, ailelerini geçindirmek için ihtiyaç duydukları ekilebilir topraklar ellerinden alındığı için boşalmıştı ve topraksızlaştırmaya izin veren Sultan'ın niyeti de buydu zaten. Kırdaki Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun kasaba ve şehirlerine ve yurtdışına büyük çaplı göçünün temel sebebi buydu. İTC ilk başta toprakların yeniden dağıtılması konusunda adımlar attı ve Ermeni toprak sahipleri köylerine geri dönmeye başladılar ancak hükümet askeri yenilgilerle ve ülke içinde muhalefetle karşı karşıya olduğundan, bu meselede de geri adım attı ve ARF'nin İTC'nin ülkeyi ileriye götürmekten ziyade iktidarda kalmakla ilgilendiğini görmesinde kritik eşik bu mesele oldu.

ARF, sadece toprak meselesini değil, güvenlik, yargı reformları, siyasi reformlar ve Ermeni karşıtı ve Anayasa karşıtı olan idari yetkililerin değiştirilmesi gibi başka konuları da içeren bir dizi reform talebi üzerinden İTC ile işbirliğine başlamıştı. Güvenlik şartlarının iyileşmesinde ve en berbatlarından bazı yetkililerin değiştirilmesinde ilk 18 ayda ilerleme olurken, İTC'nin pozisyonu zayıfladıkça ARF diğer meselelere daha düşük bir öncelik vermeye ve Ermeni nüfusunun en acil ihtiyacı olduğundan toprak meselesinin idari çözümüne ağırlık vermeye başladı.

İTC mülksüzleştirilmiş Ermeni köylülerine topraklarını geri vermek için adımlar atmaya başladığında, doğu illerinden Kürt ve Türk milletvekillerinin ve çıkarlarını temsil ettikleri ağalar ile büyük toprak sahiplerinin muhalefetiyle karşılaştı. İTC, taşradaki bu güçlü adamlarla zıt düşmek istemiyordu ve Ermenilerin fayda göreceği adımları atmaları halinde siyasi muhalefetteki gericilerin güçlü tepkilerinden korkuyordu. 1910 sonu itibarıyla, toprakların iadesi konusunda ciddi hiçbir ilerleme olmayacağı netleşti. ARF'nin verdiği büyük önem ve anayasa altında Ermenilerin ne ölçüde adil ve eşit statüde olacağını belirlenmesinde oynadığı rol nedeniyle bu mesele, 1912'de İTC ile ilişkilerin koparılması belirleyici bir faktör olacaktı.

[1] Abdülhamid'in istibdadına karşı tüm ilerici, devrimci kesimler silahlandılar ancak 1908 sonrasında bu güçler dağıtıldı, ÇN.

Kaynak:

<https://dunyadanceviri.wordpress.com/2017/02/12/osmanli-imparatorlugunda-ermeni-devrimci-federasyonu-ile-ittihat-ve-terakki-arasindaki-iliskiler-dikran-kaligian-ile-soylesi/>

Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF) ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) ilişkileri konusunda daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz.

<http://armenianweekly.com/2009/05/30/arf-cup-relations-under-ottoman-constitutional-rule/>

("ARF-CUP Relations Under Ottoman Constitutional Rule," Armenian Weekly dergisi, Meşrutiyet Döneminde ARF-İTC İlişkileri).